

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 346.18

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.05>

КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Білецька Людмила Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
докторант
(Міжрегіональна Академія управління
персоналом, м. Київ, Україна)

Страховання є однією з найдавніших категорій соціально-економічних відносин між людьми, юридичними особами (суб'єктами господарювання). Ця сукупність регламентується низкою нормативно-правових актів, що визначають основні особливості відповідних відносин. Це певні ризики і основне призначення системи страхування: розподіл, перерозподіл цих ризиків. У зв'язку з ризиковим характером страхування, надзвичайно важливим є формування та юридичне закріплення вимог до страховиків, що забезпечить захист майнових інтересів суб'єктів господарювання.

У юридичній літературі страхова діяльність визначається як врегульована нормами права господарська діяльність страхових організацій з надання страхових послуг за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку. Правове регулювання страхування становлять затверджені законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють страхову діяльність як загалом, так і за окремими її напрямками. Зрозуміло прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Для цього будемо інтерпретувати, як того вимагає системний аналіз, теорія систем, сукупність правових норм (правове регулювання страхової діяльності) як систему. Згідно з теорією систем під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із задалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості той системи, що є насправді, фактично. Невідемними складовими системи є її склад (сукупність елементів) і структура (відношення між елементами). Для визначення бажаної системи правового регулювання страхової діяльності треба задати бажані системні властивості.

Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти.

Ключові слова: страхування, система страхування, страхова діяльність, правове регулювання страхування, системний підхід до вдосконалення правових норм, системний аналіз, теорія систем.

CONCEPT OF SYSTEMATIC IMPROVEMENT OF LEGAL REGULATION OF INSURANCE ACTIVITIES

Biletska Lyudmila Mykolaivna,
Candidate of Legal Sciences,
Doctoral Student
(Interregional Academy of Personnel
Management, Kyiv, Ukraine)

Insurance is one of the oldest categories of socio-economic relations between people and legal entities (business entities). This aggregate is regulated by a number of normative legal acts that determine the main features of the relevant relations. These are certain risks and the main purpose of the insurance system: distribution, redistribution of these risks. In connection with the risky nature of insurance, it is extremely important to form and legally establish requirements for insurers, which will ensure the protection of the property interests of business entities.

In the legal literature, insurance activity is defined as the regulated by law economic activity of insurance organizations for the provision of insurance services at the expense of formed insurance funds, which is carried out on the basis of a license, as a rule, for the purpose of obtaining profit. Legal regulation of insurance consists of approved legislative and other normative legal acts that regulate insurance activity both in general and in its individual directions. It is clear that there is a direct cause-and-effect relationship between the quality of the relevant legal norms and insurance activity. To ensure the necessary quality of legal norms, it is advisable to use a scientific arsenal, in particular, a systematic approach to improving legal norms. To do this, we will interpret, as required by system analysis, systems theory, a set of legal norms (legal regulation of insurance activity) as a system. According to the theory of systems, a system is understood as a multiplicity of elements on which a relationship with predetermined (or actual) properties is realized. The predetermined are the desired properties that embody the desired system, and the actual properties are the properties of the system that actually exists. Inherent components of the system are its composition (set of elements) and structure (relationships between elements). To determine the desired system of legal regulation of insurance activity, it is necessary to set the desired system properties.

The improvement of the legal regulation of insurance activity could consist in the formation of a complete set of desired properties (requirements) that draft legal acts in the field of insurance should meet. Correspondence of the project of the act to certain properties (characteristics) could be determined by relevant experts.

Key words: Insurance, insurance system, insurance activity, legal regulation of insurance, systemic approach to improvement of legal norms, systemic analysis, theory of systems.

Постановка проблеми. Страхування – є однією з найдавніших категорій соціально-економічних відносин між людьми, юридичними особами (суб'єктами господарювання). Ця сукупність регламентується низкою нормативно-правових актів, що визначають основні особливості відповідних відносин. Це певні ризики і основне призначення системи страхування: розподіл, перерозподіл цих ризиків. У зв'язку з ризиковим характером страхування, надзвичайно важливим є формування та юридичне закріплення вимог до страховиків, що забезпечить захист майнових інтересів суб'єктів господарювання.

Багатовіковий досвід, набутий світовою практикою щодо формування вимог до створення страхового підприємництва, заслуговує детальної уваги, критичного осмислення і продуманого використання в українській практиці. Кожна країна формує власні, властиві лише їй основні вимоги до формування та функціонування страхування. Не є виключенням і Україна. Розгляду її правового регулювання страхування і присвячена дана наукова стаття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Характеристика сучасних тенденцій розвитку правового регулювання систем страхування, ринку страхових послуг присвячено роботи відомих вітчизняних як теоретиків, так і практиків. Серед них У. Івасечко, М. Скидан, Н. Кудрявська, В. Мачуський, Н. Пацурін, В. Надьон, Н. Мокрицька та ін.

Результати досліджень розвитку правового регулювання систем страхування, в умовах ринкової економіки представлено у спеціальній літературі. Проте однією з найважливіших залишається проблема напрямів вдосконалення правового регулювання систем страхування, системне дослідження даної проблеми.

Метою статті є визначення підходів до систематизації нормативно-правових актів в сфері страхового підприємництва для подальшого вдосконалення правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі страхова діяльність визначається як врегульована нормами права господарська діяльність страхових організацій знадання страхових послуг за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку. Правове регулювання страхування становлять затверджені законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють страхову діяльність як загалом, так і за окремими її напрямками. Зрозуміло прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Для цього будемо інтерпретувати, як того вимагає системний аналіз, теорія систем, сукупність правових норм (правове регулювання страхової діяльності) як систему.

Згідно з теорією систем (роботи Л. Берталанфі, О.І. Уйомова, І. В. Блауберга, Е.Г. Юдіна та ін.) під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із задалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості той системи, що є насправді, фактично. Невідемними складовими системи є її склад (сукупність елементів) і структура (відношення між елементами). Перш ніж переходити до самої концепції системного вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, розглянемо склад і структуру системи правового регулювання страхової діяльності.

Система правового регулювання страхової діяльності містить норми, визначені в правових документах (склад системи) різного рівня (структура системи). Це, перш за все, Конституція України; міжнародні угоди, які підписала й ратифікувала Україна (Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА) Принципи УНІДРУА і Принципи європейського контрактного права розглядаються як два зведення норм уніфікованого контрактного права, як правила, які застосовуються сторонами міжнародних контрактних відносин (в т.ч. і в сфері страхування) за їх волевиявленням); кодифіковані документи (Господарський, Цивільний, Податковий, Повітряний кодекси України); закони та постанови Верховної Ради України (закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»[1], закон України

від 12 липня 2001 року № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [2], закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України» [3], Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [4];

- указами та розпорядженнями Президента України (Указ Президента України від 12 листопада 1999 року N 1468/99 «Про Положення про Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю» [5]; Указ Президента України від 30.06.2020 №259/2020 «Про припинення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» припинено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, шляхом ліквідації);

- нормативними актами (інструкціями, методиками, положеннями, наказами), ухваленими міністерствами, відомствами, центральними органами виконавчої влади та зареєстрованими в Міністерстві юстиції України;

- відомчими нормативними актами (розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.05.2020 № 925 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України з питань складання та подання звітності учасниками ринків фінансових послуг» зареєстроване у Міністерстві юстиції України 30.06.2020 за № 595/34878) [6];

- нормативними актами органу, який, згідно із законодавством України, здійснює нагляд за страховою діяльністю;

- нормативними актами органів місцевої виконавчої влади у випадках, коли окремі питання регулювання страхової діяльності було делеговано цим органам за рішенням Президента або Уряду України» [7]. Крім того, правове регулювання договірних відносин зі страхування здійснюється позаюрідичними джерелами. Маються на увазі звичаєві норми. Можливість застосування правового звичаю у страхових відносинах передбачена Цивільним та Господарським кодексами. Згідно з п. 1, 2 ст. 7 ЦКУ «Звичай», цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі.

Підсумовуючи розгляд складу та структури правового регулювання страхової діяльності, зазначимо, що мова йде про склад і структуру існуючої системи. Її властивостями, окрім неповноти правового регулювання, дублювання, колізії окремих норм, є відсутність дієвого механізму захисту прав споживачів страхових послуг, недостатній (у порівнянні з іншими розвиненими державами) обсяг виконання страховим бізнесом своїх зобов'язань перед клієнтами та кредиторами, відсутність єдиного порядку отримання ліцензії на страхування (у різних галузях цей порядок необґрунтовано різниться), чітких вимог до системи корпоративного управління тощо.

Для визначення бажаної системи правового регулювання страхової діяльності треба задати бажані системні властивості. До таких властивостей належать: закріплення дієвого механізму, спрямованого на захист прав споживачів страхових послуг і забезпечення максимально можливого обсягу виконання страховим бізнесом своїх зобов'язань перед клієнтами та кредиторами. Це також встановлення єдиного порядку отримання ліцензії на страхування, вимог до системи корпоративного управління до ключових функцій та осіб, відповідальних за такі функції у страхових компаніях, забезпечення прозорості, капіталізації та стійкості страхового ринку, юридичного закріплення виходу з ринку страховика як у добровільному, так і примусовому (за рішенням регулятора) порядку.

Добровільний вихід з ринку міг би бути закріплений шляхом регламентації порядку реорганізації, ліквідації, передачі страхового портфелю та виконання страхового портфелю. З цією метою доцільно законодавчо визначити підстави для віднесення страхової компанії до категорії неплатоспроможних та підстави для примусового відкликання ліцензії.

Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти.

Можливий і інший шлях вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, який випливає з методології системного аналізу. Пропонується наступна технологія вдосконалення правового регулювання. Вона полягає у формулюванні (на першому етапі) бажаних ознак правового регулювання страхової діяльності. Ці ознаки розглядаються як бажані цілі норм права. На другому етапі здійснюється порівняння наявних і бажаних ознак. Різниця між бажаним і фактичним інтерпретується як проблема. При фіксації проблеми бажаних ознак розробляється (готується) декілька альтернатив її вирішення і обирається найкраща альтернатива (відповідно третій і четвертий етапи).

Якщо йдеться про усунення неповноти правового регулювання страхової діяльності, колізій, суперечностей між окремими нормами, то доцільно систематизувати і представляти відповідні нормативні акти у табличній формі для порівняння цілей їх прийняття, змісту норм, їх гіпотез, диспозицій і санкцій.

Систематизація нормативно-правових документів та представлення у табличному вигляді може розглядатися як інструмент впорядкування суспільних відносин, усунення виявлених під час практичного застосування тих чи інших положень цих актів, колізій норм і процедур.

Висновки. Існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між якістю відповідних норм права і страховою діяльністю. Для забезпечення необхідної якості правових норм доцільно використання наукового арсеналу, зокрема, системного підходу до вдосконалення правових норм. Згідно з теорією систем під системою розуміється множинність елементів, на якій реалізується відношення із задалегідь заданими (або фактичними) властивостями. Заздалегідь задані – це бажані властивості, що уособлюють бажану систему, а фактичні – властивості той системи, що є насправді, фактично.

Вдосконалення правового регулювання страхової діяльності могло б полягати у формуванні повного набору бажаних властивостей (вимог), яким мають відповідати проекти правових актів у сфері страхування. Відповідність проекту акту тим чи іншим властивостям (ознакам) могли б визначати відповідні експерти.

Можливий і інший шлях вдосконалення правового регулювання страхової діяльності, який випливає з методології системного аналізу. Пропонується наступна технологія вдосконалення правового регулювання. Вона полягає у формулюванні бажаних ознак правового регулювання страхової діяльності. Ці ознаки розглядаються як бажані цілі норм права. Здійснюється порівняння наявних і бажаних ознак. Різниця між бажаним і фактичним інтерпретується як проблема. При фіксації проблеми бажаних ознак розробляється (готується) декілька альтернатив її вирішення і обирається найкраща альтернатива.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 1, ст. 1.
2. Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 1, ст. 1
3. Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV «Про державну підтримку сільськогосподарства України».
4. Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності» (Редакція станом на 05.01.2022). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 23, ст. 158.
5. Указ Президента України від 12 листопада 1999 року N 1468/99 «Про Положення про Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1468/99#Text>.
6. Розпорядження Нацкомфінпослуг від 19.05.2020 № 925 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України з питань складання та подання звітності учасниками ринків фінансових послуг» <https://www.nfp.gov.ua/.../ROZPORYAD.../2020/05.19/R-925.pdf>.
7. Гетьманець О.П. Господарське право України. Ч. 1. Підручник: у 2 ч. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 368 с.